
 Prikaz

Costica Bradatan Umrijeti za ideje: Filozofija kao opasan poziv

TIM press, Zagreb, 2020., 305 str.

Rumunjski filozof Costica Bradatan predaje humanističke znanosti na Honors Collegeu Sveučilišta Texas Tech, napisao je i uredio nekoliko knjiga te redovito piše za *New York Times*, *Times Literary Supplement*, *Aeon*, *Dissent* i *The New Statesman*. Knjiga *Umrijeti za ideje: Filozofija kao opasan poziv*, kako naslov implicira, analizira život i, posebice, smrt nekolicine filozofa te posljedice njihove smrti za tude živote. Iako se bavi kompleksnim filozofima, Bradatan na jednostavan način pristupa problematici smrti. Ovo popularnofilozofsko djelo objašnjava što je u filozofiji opasno i zašto su iznimne osobe bile u stanju (pa i zašto su trebale) dati život za uvjerenja koja nisu mogle dokazati i koja se kose s uvriježenim nazorima.

Knjiga počinje uvodom u kojem autor iznosi tezu da “život treba smrt kako bismo se samoostvarili”, odnosno “smrt je potrebna kako bismo bolje razumjeli smisao života” (str. 14-15). Struktura knjige prati nastanak ideja življenja i umiranja od njihovog rađanja (“Filozofija kao samooblikovanje”) preko njihove razrade kroz život (“Filozofija od krvi i mesa”) do njihovog ozbiljenja (“Stvaranje filozofa mučenika”). Glavni su likovi kojima se Bradatan bavi, povijesnim redoslijedom, Sokrat, Hi-

patija, *sir* Thomas More, Giordano Bruno i Jan Patočka. Svima je njima zajedničko gledište kako filozofija nije samo mišljenje, već i način života, i svi su dali isti odgovor na pitanje hoće li joj ostati vjerni i umrijeti ili će je se odreći i preživjeti.

Svaka od tih dobrovoljnih smrti iznimno je važna, duboko je utjecala na nove generacije i nikad se neće zaboraviti. Na osnovi Girardove teorije žrtvovanja autor objašnjava kako su njihove smrti nakon dobrovoljnog izdvajanja iz društava u krizi tim društvima donijele mir. Mehanizmom žrtvenog janjeta te su žrtve postale sredstvo društvenih promjena.

Prvo poglavlje “Filozofija kao samooblikovanje” upoznaje nas s likom filozofa koji slijedi svoja uvjerenja do smrti (str. 51). Ovdje se filozofija, u skladu s Hadotovom definicijom, primarno shvaća kao poziv na transformaciju, što nužno vodi do njenog utjelovljenja na temelju primjene svjetonazora. Opasnosti za filozofa ne dolaze samo iz vanjskog svijeta. Bavljenje ontološkim i epistemološkim pitanjima vodi vlastitom propitivanju i stvaranju kognitivne disonance, beznađa, pa čak i tragedije. Suština je filozofije vlastito obraćenje i samoispitivanje, ali spoznavanje samog sebe može imati visoku cijenu, a najbolji su primjeri za to, kao što ističe autor, Sokrat i Nietzsche (str. 48-49).

Drugo poglavlje pod naslovom “Prvi sloj” uvodi nas u temu smrti, ali apstraktne. Autor pritom polazi od *Eseja* Michela de Montaignea, *Bitka i vremena* Martina Heideggera i *Eseja o iskustvu smrti* Paul-Louisa Landsberga. Nakon suočavanja sa smrću dobrog prijatelja La Boétiea, Montaigne stvara novu književnu vrstu čiji je cilj lišavanje smrti njezine najsu-

vije karakteristike: neočekivanosti, jer, kako kaže, “učiti se mudrosti znači učiti se kako umrijeti”. S druge strane, Heidegger vidi smrt upravo kao bitak života i ono što život čini životom. Smrt je svršetak, ali i ispunjenje. Landberg pak piše svoje djelo kao odgovor Heideggeru i govori o dva načina na koja doživljavamo smrt: kao vlastiti usud i kao tuđu smrt. Prevladavanje smrti za Landberga mora biti nešto čemu moramo težiti, ono treba biti mehanizam naše transcendencije i nadilaženja vlastite konačnosti.

Treće poglavlje “Filozofija od krvi i mesa” analizira tjelesnu smrt. Suočeni sa smrću postajemo svjesni da je s jedne strane naše tijelo, a s druge smo mi sami. Filozofi koji daju život za ideje pretvaraju svoja tijela u ekstenzivno sredstvo filozofiranja. Fokus je ovdje stavljen na platonističku filozofkinju Hipatiju koja ni nakon upozorenja i prijetnji nije mijenjala svoj slobodoumni način života ni oštromnu razboritost te su je stoga javno fizički zlostavljali i naposljetku ubili. Sličnu sudbinu dijele i talijanski filozof Giordano Bruno, koji je zbog svojih uvjerenja živ spaljen na lomači, i češki filozof Jan Patočka, “najsokratskiji moderni filozof” (str. 130) koji je umro od posljedica policijskog ispitivanja. Ne smijemo zaboraviti ni Jana Palacha, koji se zapalio “u znak prosvjeda protiv prisutnosti Sovjetske armije u Čehoslovačkoj kao i protiv ravnodušnosti ljudi prema tome”, pri čemu ga je njegova žrtva ne samo odvojila “od ostatka zajednice” nego je i pokazala da je “moćnija od napadača”, da ga ta žrtva “kontrolira usmjeravajući njegovu pozornost, oblikujući njegovo ponašanje i pripisujući mu status napadača” (str. 135). Spomenimo i Simone Weil, čija

se smrt često etiketira kao samoubojstvo. Naime, Weil je odbijala jesti nakon dijagnosticirane tuberkuloze u znak solidarnosti prema žrtvama nepravde i izrabljivanja u okupiranoj Francuskoj. Takvo “nenasilno korištenje tijela kako bi se pokrenulo političke promjene” (str. 152) povezujemo i s Gandhijem.

Četvrto poglavlje “Drugi sloj” bavi se analizom načina na koji filozofi gledaju na smrt. Autor ovdje uvodi primjere Sokrata i Thomasa Morea. Nelagoda u vezi sa smrću proizlazi upravo iz toga što ne znamo ništa o njoj. Ta dva filozofa primiču se svojim smrtima tako što odbijaju strahovati. Obojica su odbila odreći se svoje filozofije, pa i po cijenu života. Sokrat je to učinio javno na svojem suđenju, a More nešto skromnije pišući *Dijalog utjehe u nevoljama* zatočen u kuli dok čeka izricanje smrtne presude.

Peto poglavlje pod naslovom “Stvaranje filozofa mučenika” odgovara na pitanje kako se postiže mučeništvo. Da bismo doista umrli za ideje, moramo umrijeti dostojanstveno i dramatično, učiniti svoju smrt bitnom za druge i nadići je tako da se iz nje rodi nov život. Samo tako smrt može biti smislena. Ranjivost je preduvjet otuđenja, a *parresia* je ujedno i prokletstvo i blagoslov svakog filozofa. Sve te filozofe odlikuje ideal samooblikovanja koji su ostvarili vlastitim uništenjem.

Knjiga završava pripisom (dodatkom) pod naslovom “Umrijeti s osmijehom”, u kojem autor postavlja pitanje zašto filozofi umiru tako, s osmijehom na licu. Odgovor se, između ostalog, krije u tome što “gledati svijet filozofski znači sasvim ga prozreti” (str. 262), te je stoga “to smijanje filozofa na samom kraju svojeg postojanja

zacijelo... njihov najvažniji podvig” (str. 264).

S obzirom na to da je autorov popularnoznanstveni stil izrazito pristupačan, ovu zanimljivu knjigu možemo preporučiti širem čitateljstvu, ali posebice studentima i predavačima društveno-humanističkih usmjerenja, jer upućuje na važnost borbe za ideje usmjerene na ostvarenje pravednijeg društva. U tom smislu Bradatan započinje knjigu riječima Simone Weil: “Smrt je nešto najdragocjenije što je dano čovjeku. Stoga je najveće bezboštvo ne znati je iskoristiti. Umrijeti loše.”

*Leonida Pavlović
Fakultet političkih znanosti,
Sveučilište u Zagrebu*

Recenzija

**Andreas Reckwitz
Das Ende der Illusion.
Politik, Ökonomie und Kultur
in der Spätmoderne**

Suhrkamp, Berlin, 2019., 305 str.

Njemački sociolog Andreas Reckwitz postao je svjetski poznat zahvaljujući svojoj knjizi *Die Gesellschaft der Singularitäten. Zum Strukturwandel der Moderne*. Knjiga je prevedena na nekoliko jezika, a dobila je i nagradu uglednog sajma knjiga u Leipzigu. Dojam je ostavila autorova sposobnost da pokaže kako se pomoću analize

kulture može dati jasna slika suvremenog društva i politike. Danas u Njemačkoj gotovo i nema političke rasprave u kojoj se ne spomenu Reckwitzove teze. U toj je zemlji njegov utjecaj ravan onom koji su ostavila dva politologa, Fukuyama svojim *Krajem povijesti* i Huntington svojim *Sukobom civilizacija*. Knjiga *Das Ende der Illusion* već je prevedena na mnoge jezike. Zahvaljujući sjajnoj analizi društvenih promjena Reckwitz ujedno izvrsno tumači i suvremena politička zbivanja. Osobito je zanimljivo njegovo tumačenje društvenih vrijednosti nove srednje klase. Radi se o klasi koja određuje središnje vrijednosti suvremenih zapadnih društava te čini jezgru birača zelenih stranaka. Hrvatskim čitateljicama i čitateljima knjiga može biti odlična osnova za bolje razumijevanje današnjih kulturalnih sukoba i političkog pokreta “Možemo”.

Knjigu čini pet poglavlja. U prvom poglavlju, “Kulturkonflikte als Kampf um die Kultur: Hyperkultur und Kulturessenzialismus”, tematizira se sukob kultura. Odmah treba istaknuti da, suprotno od Huntingtona, Reckwitz smatra da se taj sukob zapravo događa unutar zapadnih društava, a ne između Istoka i Zapada. Smatra da su se u tim društvima oblikovala dva međusobno suprotstavljena društvena i politička bloka čiji se sukob temelji na odnosu prema dva tipa kulture. Na jednoj se strani nalazi izrazito individualistička i kozmopolitska kultura utemeljena na ideji o neponovljivosti i posebnosti svakog pojedinca; taj tip kulture Reckwitz je nazvao “hiperkultura”. Njoj je suprotstavljen “kulturni esencijalizam”, tip kulture u kojem se naglašava pripadnost pojedinca zajednici, a središnjom vrlinom smatra se